

Deel V

Samenvatting en aanbevelingen

Samenvatting

16.1 Inleiding

Jaarlijks verrichten gedragsdeskundigen ongeveer 8500 onderzoeken in strafzaken. Kranten en andere media leggen veel interesse aan de dag voor zaken waarin de verdachte gedragsdeskundig is onderzocht. Dergelijk onderzoek kan vergaande consequenties hebben. Zo berichtte “de Volkskrant” op 20 maart 2009: “Onterechte TBS na 15 jaar opgeheven”. Er bestaat niet alleen publieke belangstelling voor dit onderwerp. Wetenschap, juridische beroepspraktijk, beroepspraktijk van gedragsdeskundigen en justitiebeleid besteden hier eveneens in ruime mate aandacht aan. Sommige critici betogen dat rechters blij zijn met het werk van gedragsdeskundigen, zij zouden geen twijfels hebben over de geleverde producten, de psychiater zou een onaantastbare autoriteit zijn en zijn oordeel een godsoordeel. Rechters zouden vrijwel alle conclusies van gedragsdeskundigen overnemen. In het vonnis zou een kritische bespreking ontbreken. Aan de andere kant wordt geregeld ook forse kritiek geleverd op het werk van gedragsdeskundigen in strafzaken. Zo bestempelen sommigen de psychiater die zulk onderzoek verricht als “leverancier van onzin”. Anderen spreken in dit verband over “gemakzucht”, “willekeur”, “kletspraat”, “waan van de dag”, “onwetenschappelijkheid”.

Het voorgaande roept vragen op zoals: Hoe is het nu eigenlijk gesteld met gedragsdeskundig onderzoek in strafzaken, de rapportage en het gebruik daarvan? Al met al laat de dergelijke vragen overkoepelende *probleemstelling* van het onderhavige onderzoek zich als volgt verwoorden: Wat is het juridisch kader van de inschakeling van gedragsdeskundigen in strafzaken, van de activiteiten die dergelijke deskundigen ondernemen en van de inhoud en het gebruik van de door hen geleverde producten? En: hoe gaat het er op punten van die inschakeling, activiteiten, respectievelijk inhoud en gebruik van producten feitelijk aan toe? Meer in het bijzonder: In hoeverre maken gedragsdeskundigen en andere procesdeelnemers gebruik van hun bevoegdheden en in hoeverre voldoen zij aan hun verplichtingen te dien zake? Gaan ze hun bevoegdheden te buiten?

Van tijd tot tijd verschijnen voorstellen tot verbetering van de kwaliteit van gedragsdeskundig onderzoek in strafzaken en voor de verslaglegging daarvan. Daar bestaat blijkbaar behoefte aan. Het ontbreekt evenwel aan kennis die nodig is om dergelijke kritiek en voorstellen op hun juridische en empirische merites te kunnen beoordelen. De *doelstelling* nu van deze studie is erin gelegen, zulke kennis te verwerven en te analyseren: kennis over de inschakeling van gedragsdeskundigen, het onderzoek van de deskundige, de inhoud van de gedragsdeskundige rapportage en het gebruik ervan. Wanneer de uitkomsten van het onderhavige onderzoek daartoe aanleiding geven, worden aanbevelingen gedaan over hoe het er beter aan toe zou kunnen gaan.

Om de hiervoor gestelde vragen te beantwoorden heb ik na inleidende beschouwingen in deel I van deze studie, in deel II een uiteenzetting gegeven van het juridisch kader van de inschakeling, het onderzoek, de verslaglegging en het gebruik daarvan door de betrokken procesdeelnemers. Deze kwesties zijn benaderd vanuit normatieve begrippen. De bevoegdheden en verplichtingen van procesdeelnemers ten aanzien van deze kwesties ontleen ik aan wetgeving, jurisprudentie, beroepscode, beroepsethiek, beroepsopvattingen, richtlijnen en literatuur.

In deel III van deze studie is verslag gedaan van het empirisch onderzoek naar de gang van zaken in de praktijk. Daarvoor heb ik een dossierstudie verricht in zes arrondissementen. Bij de keuze van de arrondissementen is gestreefd naar een dwarsdoorsnee van de praktijk in de periode 1 januari tot 1 juli 2001. Hiertoe is een systematische steekproef getrokken van totaal 123 zaken uit de arrondissementen Amsterdam, Arnhem, Assen, Breda, Den Bosch en Dordrecht. Het gaat hierbij om - hiertoe is het domein van deze studie beperkt gebleven - zaken die aangebracht zijn bij de meervoudige kamer van de rechtbank, met meerderjarige verdachten. Het betreft 123 verdachten en 194 rapporten. In totaal zijn 131 onderzoeken verricht. In 31 zaken betreft dat monodisciplinair psychiatrisch onderzoek; in 30 monodisciplinair psychologisch onderzoek; in 63 multidisciplinair onderzoek en zeven keer is onderzoek verricht dat niet tot één gedragsdeskundige is te herleiden.¹

Relevante data zijn uit de zaaksdossiers vergaard met behulp van een uitgebreide checklist; deze bevatte vragen in bij voorkeur gesloten vorm. Als uitwijkmogelijkheid werd in de antwoordcategorieën *anders*, *namelijk* opgenomen. Hier moest echter zo vaak gebruik van worden gemaakt, dat bij een aantal onderdelen van de verslaglegging een kwantitatieve analyse niet direct mogelijk bleek. Een belangrijke reden daarvoor was dat de praktijk van de verslaglegging daarvoor te grillig, te wisselend, te ongrijpbaar en te weinig gestructureerd bleek. Daarom moest van beantwoording van een aantal

¹ Bij (ambulant) multidisciplinair onderzoek brengt een psychiater en psycholoog afzonderlijk een rapport uit.

onderzoeksvragen bij de verslaglegging door de gedragsdeskundige worden afgezien, zoals die naar de herkomst van bouwstenen voor conclusies en adviezen. De onderzoeksvragen betreffende de praktijk corresponderen zoveel mogelijk met die uit het juridisch gedeelte van dit onderzoek. Behalve dat ik de empirische vragen in zijn algemeenheid heb beantwoord, heb ik onderzocht in hoeverre er dienaangaande sprake is van diversiteit. Maakt het wat uit of het gedragsdeskundig onderzoek in het ene arrondissement plaatsvindt of in een ander, welke onderzoeksmodaliteit daarbij in het geding is, of daartoe een psychiater wordt ingeschakeld dan wel een psycholoog, of er sprake is van supervisie en tot slot, van welk soort delict onderzocht wordt verdacht.

Zoals hiervoor aangegeven betreft het dossieronderzoek strafzaken die berecht zijn in 2001. Gedateerd zijn de desbetreffende gegevens allerm minst, zo blijkt onder meer uit een onderzoek dat verricht is in opdracht van het WODC in de periode van september 2007 tot september 2008. Niet alle aspecten waarop de onderhavige studie zich richt zijn toen onderzocht. Wel valt op dat resultaten die uit dat onderzoek naar voren komen, grote overeenkomst vertonen met mijn bevindingen.² Dat geldt eveneens voor de uitkomsten van een analyse van de toetsingsadviescommissies voor toelating van gedragsdeskundigen in het NRGD over de periode 2010-juli 2011. Bovendien sluiten de uitkomsten van de onderhavige studie aan bij mijn ervaringen uit de beroepspraktijk. Ik heb de indruk dat sommige aspecten enige verbetering laten zien. Waar zulks het geval lijkt te zijn, zal ik dat niet onbenoemd laten.

16.2 De inschakeling

Hoe raken gedragsdeskundigen betrokken bij onderzoek in strafzaken? Zoals in het juridisch deel van dit proefschrift is beschreven, biedt het Wetboek van Strafvordering daartoe tal van mogelijkheden. Verschillende procesdeelnemers blijken allerlei bevoegdheden en soms ook verplichtingen dienaangaande te hebben. Zoals uit het vervolg van dit hoofdstuk blijkt, lijkt het niet om het even welke gedragsdeskundige iemand onderzoekt. Daarom is het opvallend dat de *verdachte en zijn raadsman* die over tal van bevoegdheden dienaangaande beschikken, daar weinig gebruik van maken. Het enige recht dat zij een enkele keer benutten, is dat zij verzoeken om een nieuw onderzoek bij de rechter-commissaris of de zittingsrechter.

Een andere procesdeelnemer die tot 1 januari 2010 bevoegd was vast gerechtelijke gedragsdeskundigen te benoemen voor onderzoek en rapportage, is de *officier van justitie*. Wanneer een deskundige niet beëdigd was als vast gerechtelijk deskundige, moest de officier die inschakeling vorderen bij de rechter-commissaris.³ In de praktijk blijkt de officier van justitie op verschillende manieren bij de inschakeling van gedragsdeskundigen betrokken te zijn. Zoals hiervoor aangegeven mocht de officier van justitie tot voor kort alleen gedragsdeskundigen benoemen die beëdigd waren als vast gerechtelijk deskundige. Sommige officieren gingen te dien aanzien de hun toegekende wettelijke bevoegdheid te buiten; zij benoemden ook gedragsdeskundigen die niet beëdigd waren als vast gerechtelijk deskundige. Soms beëdigden zij die zelf. Dit lijkt mij onwenselijk. Niet alleen omdat de beperking die de wetgever had aangebracht op die manier geen enkele zin had. Naar mijn idee zouden magistraten een voorbeeldfunctie moeten vervullen bij het naleven van wettelijke bepalingen. Daarbij dringt de vraag zich op in hoeverre benoeming van een deskundige die gebreken vertoont na inwerkingtreding van de Wet deskundige in strafzaken als wettig bewijs mag dienen. Daartoe reken ik ook benoeming van een niet geregistreerde deskundige door de officier van justitie.

Ook de *rechter-commissaris* mag gedragsdeskundigen benoemen. Strafvordering geeft hem daartoe tal van bevoegdheden. Zo benoemt de rechter-commissaris ambtshalve gedragsdeskundigen; op vordering van de officier van justitie in het kader van een gerechtelijk vooronderzoek; nadat de officier van justitie hem in overweging heeft gegeven een gedragsdeskundige te benoemen via de "mini-instructie", maar ook na verwijzing door de zittingsrechter. Theoretisch voordeel van benoeming van een gedragsdeskundige door de rechter-commissaris, is dat de verdachte meer mogelijkheden heeft om invloed uit te oefenen op het onderzoek dan wanneer de officier van justitie dat doet. Van sommige van die bevoegdheden maakt de verdachte zeer zelden gebruik. Een enkele keer benoemt de rechter-commissaris gedragsdeskundigen op verzoek van de verdachte. Niet alle verzoeken van de verdachte honoreert hij. Hij is daartoe ook niet verplicht.

² Nauta en De Jonge 2008.

³ Vanaf 1 januari 2010 mag de officier van justitie alleen gedragsdeskundigen benoemen die geregistreerd staan in het landelijk openbaar register van gerechtelijk deskundigen. De eis van beëdiging als vast gerechtelijk deskundige is op die datum verval len.

Ook de *rechter ter terechtzitting* is geregeld betrokken bij de inschakeling van gedragsdeskundigen. Hij neemt daartoe soms zelf het initiatief maar meestal schakelt hij gedragsdeskundigen in op verzoek of bevel van een andere procesdeelnemer, zoals de officier van justitie, de verdachte en zijn raadsman of op advies van de reclassering. Die bemoeienis betreft verschillende zaken, zoals onderzoek en rapportage, contra-expertise en het stellen van nadere vragen aan de deskundigen. Hoewel hij daartoe bevoegd is, benoemt de zittingsrechter nooit zelf gedragsdeskundigen. Hij verwijst daarvoor de zaak altijd naar de rechter-commissaris of stelt de stukken daarvoor in handen van de officier van justitie, waarschijnlijk om pragmatische redenen.

Voorts zien we in ongeveer één op de vijf zaken dat de *reclassering* op enigerlei wijze betrokken is bij de inschakeling van gedragsdeskundigen. De reclassering is bevoegd allerlei procesdeelnemers te dier zake te adviseren. Geregeld dient de reclassering de rechter-commissaris, officier van justitie en zittingsrechter over verschillende aspecten van advies. Het lijkt mij een goede zaak dat de reclassering bedacht is op mogelijke indicaties voor gedragsdeskundig onderzoek. Wel moet dat naar mijn idee tijdig en onderbouwd gebeuren.

Tot slot levert het *NIFP* een belangrijke bijdrage aan de inschakeling van gedragsdeskundigen in strafzaken. Die inbreng heeft een ander karakter dan die van de hiervoor genoemde procesdeelnemers. Zo adviseert het NIFP in de meeste arrondissementen de rechter-commissaris of officier van justitie over de inschakeling van gedragsdeskundigen. Vaak bemiddelt het NIFP ook bij het daadwerkelijk betrekken van de gedragsdeskundige bij het onderzoek. Opvallend is dat aan de taken die het NIFP vervult geen enkele wettelijke basis ten grondslag ligt. De werkwijze per arrondissement verschilt. Waarschijnlijk heeft dat te maken met een historisch gegroeide gang van zaken. Onderwerpen waarover het NIFP geregeld adviseert zijn de indicatiestelling voor onderzoek en rapportage; de onderzoeksmodaliteit; de gedragsdeskundige die het best het onderzoek kan verrichten; detentiegeschiktheid; (voorwaarden voor) schorsing van de voorlopige hechtenis, etc. Het NIFP adviseert nooit over de indicatiestelling voor een contra-expertise. Vaak gaat aan het advies van het NIFP onderzoek van de verdachte door een NIFP-psychiater vooraf. Binnen het NIFP acht men dat de meest gewenste manier van werken. Evenwel vindt ook geregeld advies en/of bemiddeling plaats enkel op grond van bestudering van de processtukken. Dat staat dus op gespannen voet met hetgeen vanuit het NIFP aangeduid wordt als werkwijze die de voorkeur verdient. Ik deel het standpunt van het NIFP dat het sterk de voorkeur verdient, dat aan advies en/of bemiddeling door het NIFP onderzoek van de verdachte voorafgaat. Dat onderzoek moet zo snel mogelijk na de inverzekeringstelling plaatsvinden. Voordelen van die werkwijze zijn onder meer dat dan uit een vroeg stadium van de procesgang informatie beschikbaar is over de psychische gesteldheid van de verdachte. Het biedt informatie die nodig is voor het vaststellen van de meest aangewezen onderzoeksmodaliteit en deskundige. Ook kan het informatie bieden aan allerlei procesdeelnemers bij beslissingen die genomen moeten worden zoals over eventuele voorlopige hechtenis, bejegening in detentie, etc.

De bevinding dat de indicatiestelling voor gedragsdeskundig onderzoek niet uniform gebeurt, sluit aan bij bevindingen van het hiervoor genoemde onderzoek uit 2008. Over de vraag in hoeverre dat mogelijk gevolgen heeft voor degenen die gedragsdeskundig zijn onderzocht, kan ik geen uitsluitend geven. In ieder geval lijkt me dat de rechtsgelijkheid niet ten goede te komen. Het gebruik van BooG is mogelijk een goede benadering om daar verbetering in aan te brengen.

16.3 Het gedragsdeskundig onderzoek

Wat mogen we verwachten van gedragsdeskundigen die onderzoek verrichten in strafzaken? Voorop staat dat zij dat onderzoek deskundig en zorgvuldig moeten verrichten. Daarom is het zonder meer noodzakelijk dat elke gedragsdeskundige zijn onderzoek verricht tegen de achtergrond van het daarvoor geldende normatieve kader. Dit betekent dat hij zijn taak naar zijn geweten vervult; hij moet dat onderzoek dus vakbekwaam, onafhankelijk en onpartijdig uitvoeren. Hij moet zich beperken tot het wetenschapsgebied van zijn deskundigheid en tot beantwoording van de voorgelegde vraagstelling. De gedragsdeskundige moet het onderzoek verrichten volgens de professionele standaard van zijn beroep en volgens *the present state of the art*. Anders gezegd, de gedragsdeskundige moet zich bij zijn onderzoek houden aan wettelijke voorschriften, jurisprudentie, beroepscode, gedragscode, richtlijnen en wat dies meer zij.

In hoeverre voldoen gedragsdeskundigen aan de hiervoor genoemde verplichtingen? Een goed gedragsdeskundig onderzoek vergt tijd. Twee aspecten komen daarbij om de hoek kijken: het aantal gesprekken en de duur daarvan. Zelden kan, zo blijkt uit verschillende bronnen, worden volstaan met één gesprek met de verdachte. Evenwel vindt bij ongeveer een derde van de onderzoeken slechts

één onderzoekscontact plaats. Een tweede aspect is de tijd die gedragsdeskundigen investeren in hun onderzoek. Bij meer dan de helft van de onderzoeken ontbreekt informatie daarover. Om tot een gefundeerd oordeel te komen zou minimaal twee uur nodig zijn. Desalniettemin besteden gedragsdeskundigen aan 20% van de onderzoeken, waarin zij rekenschap afleggen van de tijdsinvestering, minder dan twee uur.

Zodra zich taalproblemen voordoen moet de gedragsdeskundige hulp inroepen van een tolk. Bij ongeveer 10% van de onderzoeken is een tolk betrokken. Soms lijkt daar ten onrechte van te worden afgezien. Zo geven sommige gedragsdeskundigen aan dat de taalbarrière af en toe tot begripsverwarring aanleiding gaf. Die bevinding lijkt mij een indicatie dat steun van een tolk nodig is.

Gedragsdeskundigen die onderzoek verrichten in strafzaken zijn verplicht een aantal onderzoeksstrategieën te volgen. Zo is in het juridisch deel van dit boek uit de doeken gedaan dat zij verplicht zijn een aantal processtukken te raadplegen. Zij moeten het verhaal van de onderzochte vergelijken met dat uit andere bronnen. Maar in hoeverre voldoen zij aan die verplichting? Hoewel er geen twijfel over bestaat dat tot die verplichte stukken het proces-verbaal van de politie gerekend moet worden, blijkt dat bij slechts 70% van de onderzoeken te worden geraadpleegd. Andere "verplichte" stukken kunnen op nog minder belangstelling rekenen, zoals daar is het proces-verbaal van verhoor bij de rechter-commissaris en het uittreksel uit het justitieel documentatieregister. Eerder uitgebrachte rapporten worden zelden vermeld als geraadpleegd processtuk. Die zijn overigens ook niet in iedere zaak beschikbaar.

Het is evenwel niet voldoende dat een gedragsdeskundige aangeeft dat hij bepaalde processtukken heeft geraadpleegd. Hij moet ze ook *gebruiken*. Doch in hoeverre gebeurt dat eigenlijk? Van de hiervoor vermelde geraadpleegde processtukken blijft bij veel onderzoeken het gebruik in het ongewisse. Zo vormt de tenlastelegging het uitgangspunt voor het onderzoek. Die kan daarom in het rapport niet achterwege blijven. Toch ontbreekt die menigmaal. Ook van andere cruciale stukken blijkt niet dat gedragsdeskundigen die gebruiken, zoals daar is het proces-verbaal van politie; het uittreksel uit het justitieel documentatieregister en de consultbrief van de NIFP-psychiater. Dat gedragsdeskundigen eerder uitgebrachte rapporten gebruiken, komen we behalve bij het PBC, zelden tegen. Overigens blijkt dat bepaald niet zonder risico. Zo trof ik een (ambulant) psychiatrisch rapport aan waarin een psychiater tot een diagnose kwam, ondanks dat de symptomen volgens hem daarvoor ontbraken. Hij meende die diagnose evenwel te moeten stellen omdat die in het verleden was gesteld, en er sindsdien geen behandeling had plaatsgevonden.

Wat valt er vervolgens te zeggen over de onderwerpen en inhoud van de *gesprekken* met de verdachte? Een aantal thema's waarvan buiten kijf staat dat de gedragsdeskundige daarover met de verdachte moet spreken, blijkt lang niet bij elk onderzoek aan bod te komen. Wanneer dit wel gebeurt, voldoet die bespreking geregeld niet aan de eisen die aan de inhoud daarvan worden gesteld. Het enige onderwerp dat bij vrijwel elk onderzoek aan de orde komt is de biografie. Gespreksonderwerpen die in meer of mindere mate ontbreken zijn: een gesprek over (alle) tenlastegelegde feiten, de justitiële voorgeschiedenis, somatische aspecten, middelengebruik in het algemeen, middelengebruik voorafgaande aan het tenlastegelegde, de invloed van middelengebruik ten tijde van het tenlastegelegde, de psychiatrische en/of psychologische voorgeschiedenis en de motivatie van de onderzochte voor een eventuele behandeling. Afhankelijk van het onderwerp kan het naar mijn idee niet uitblijven, dat wanneer een gesprek over één of meer van deze thema's achterwege blijft, dit de uitkomsten van het onderzoek min of meer beïnvloedt. Zo lijkt het mij onmogelijk een relatie te beschrijven tussen een stoornis en het tenlastegelegde, wanneer de gedragsdeskundige niet met de verdachte heeft gesproken over het delict.

Over *somatisch* en ander *medisch specialistisch onderzoek* valt het volgende op te merken. Dit onderzoek zou alleen aangewezen zijn wanneer daar een indicatie voor bestaat. Bij ambulante expertises blijkt meestal niet in hoeverre dit soort onderzoek is verricht. Het lijkt eerder uitzondering dan regel dat dit gebeurt. Bij klinische observatie in het PBC wordt vrijwel iedere verdachte somatisch onderzocht. Wat dat betreft bestaat tussen ambulant en klinisch onderzoek een behoorlijke discrepantie. Dat roept de vraag op in hoeverre dat onderscheid gerechtvaardigd is.

Welke bevindingen zijn er aangaande het raadplegen van referenten? Vooraf dient opgemerkt te worden dat gedragsdeskundigen verplicht zijn informatie in te winnen bij "beroepsmatige" referenten, zoals de reclassering. Dit blijkt evenwel bij slechts ongeveer drie op de vijf onderzoeken te gebeuren. Nog minder blijken gedragsdeskundigen bereid "algemene" referenten te raadplegen. Toch duiden deskundigen van het NIFP deze onderzoeksmethode aan met de term *good practice*. In de praktijk zien we slechts bij 16% van de ambulante onderzoeken dat dit gebeurt. Opvallend is dat onderzoekers van het PBC deze referenten wel altijd raadplegen. Rechters en officieren van justitie zijn weleens van mening dat gedragsdeskundige rapportages soms eenzijdig leunen op het verhaal van de verdachte. Dat argument lijkt mij belangrijk genoeg om niet te gemakkelijk af te zien van het raad-

plegen van mensen uit iemands leefomgeving. Gedragsdeskundigen zullen het achterwege laten daarvan moeten motiveren.

Vervolgens komen we bij het psychologisch *testonderzoek*. Hoe is het daarmee gesteld? Testonderzoek vormt een meerwaarde bij psychologisch onderzoek. Bij psychiatrisch onderzoek is die onderzoeksmethode niet gebruikelijk. Hoewel een psycholoog niet verplicht is testonderzoek te verrichten, zal hij goede argumenten moeten hebben om daarvan af te zien. Bij ruim 10% van de psychologische onderzoeken blijft elk testonderzoek achterwege. Bij ongeveer vier van de vijf onderzoeken gebruiken psychologen *intelligentietests*. Lang niet al die onderzoeken voldoen echter aan de CO-TAN-eisen. Een andere categorie tests zijn de specifieke *organiciteitstests*. Psychologen gebruiken die bij ongeveer één op de drie onderzoeken. (Dergelijk onderzoek zou alleen aangewezen zijn wanneer daar een indicatie voor bestaat). Een andere groep betreft de *persoonlijkheidsvragenlijsten*. Zelden voldoen gedragsdeskundigen bij ambulant onderzoek aan hetgeen volgens deskundigen van het NIFP ten aanzien van dit soort tests zou gelden als *best practice*. Dat staat in schril contrast met psychologisch onderzoek in het PBC. Dat voldoet daar vrijwel altijd aan. Over het gebruik van *projectietests* verschillen de meningen. Sommige forensisch psychiaters vragen zich af in hoeverre dat soort tests toelaatbaar is. Het gebruik daarvan zien we bij ongeveer de helft van de psychologische onderzoeken.

Over de vraag in hoeverre bij multidisciplinair onderzoek *overleg met de mederapporteur* geoorloofd dan wel noodzakelijk is, zijn de meningen verdeeld. Het standpunt van de wetgever valt samen te vallen als: "Het mag wel maar het hoeft niet". Meestal overleggen gedragsdeskundigen met elkaar. Daar zijn goede argumenten voor te noemen. Psychiatrisch onderzoek verschilt nu eenmaal van psychologisch onderzoek. Uitkomsten van onderzoek door de ene discipline kunnen van belang zijn voor dat van de andere. Naar mijn idee mag dat er niet toe leiden dat gedragsdeskundigen verplicht zijn tot gelijklopende conclusies en adviezen te komen. Het betekent ook niet dat de gedragsdeskundige zijn rapport naar de mederapporteur mag sturen "ter afstemming", zoals soms blijkt te gebeuren. Onderlinge verschillen zijn naar mijn idee geoorloofd. Wel zullen gedragsdeskundigen moeten onderbouwen waarom zij verschillen van mening.

Over het overleg met de reclassering kan het volgende gezegd worden. Noodzakelijk is dat zulk overleg altijd en tijdig plaatsvindt. Toch blijkt bij nog niet de helft van de onderzoeken dat dit gebeurt. Het achterwege laten daarvan lijkt mij ongewenst. Zo is de reclassering in veel gevallen betrokken bij de uitvoering van het advies dat gedragsdeskundigen geven. Nog afgezien van andere informatie die de reclassering kan verschaffen, is dat overleg vaak alleen al noodzakelijk om de vraag naar de haalbaarheid van het advies te kunnen beantwoorden.

Bij het afronden van het onderzoek spelen drie verplichtingen van gedragsdeskundigen die het spiegelbeeld zijn van de rechten van de verdachte; de bespreking van het verslag, het bieden van inzage in het verslag en gelegenheid geven tot het doen van voorstellen voor eventuele correcties. Sommige gedragsdeskundigen achten het inzagerecht alleen nodig, wanneer de verdachte daar om verzoekt. Bij ongeveer één op de vijf onderzoeken blijken gedragsdeskundigen het verslag met de verdachte te bespreken. Sommige gedragsdeskundigen vinden die bespreking een taak voor de raadsman. Beide standpunten lijken mij onjuist. Ik heb de indruk dat er in de praktijk op dit punt de laatste tijd iets is verbeterd en dat gedragsdeskundigen geregeld melden dat zij het verslag met de onderzochte hebben besproken. Uit geen enkel verslag blijkt dat de onderzochte gelegenheid heeft gekregen tot het doen van voorstellen voor correctie(s). Daarmee lijkt mij dat aan een belangrijk recht van de verdachten wordt tekort gedaan. Vooral omdat conclusies en adviezen van gedragsdeskundigen vergaande consequenties kunnen hebben in het leven van een onderzochte, lijkt het mij noodzakelijk dat gedragsdeskundigen deze verplichting nakomen.

Een speciale categorie vormt de weigerende resp. ontkennende verdachten. Over de vraag in hoeverre zij mogen of moeten worden onderzocht, zijn de meningen niet eensluidend. Sommigen achten de bepalingen uit internationale verdragen wat betreft het recht op *privacy* en het recht op *fair trial* van toepassing op de *weigerende verdachte*. Anderen ontleen aan bepalingen uit het Wetboek van Strafvordering voor de verdachte een "duldplicht" het gedragsdeskundig onderzoek te ondergaan. Beroepscodes, gedragscodes, jurisprudentie strafrecht en gezondheidsrecht bevatten geen onoverkomelijke bezwaren om een weigerende verdachte te onderzoeken en om over hem te rapporteren. Over de *ontkennende verdachte* zijn de standpunten eveneens verdeeld. Volgens sommigen mogen psychologen uitspraken doen over ontkennende verdachten onder het voorbehoud "indien en voor zover het tenlastegelegde bewezen wordt geacht". Persoonlijk ben ik niet gecharmeerd van deze toevoeging. Ik kan mij niet aan de indruk onttrekken dat deze formule geregeld een vrijbrief lijkt op te leveren voor vergaande speculatieve opmerkingen. Wel deel ik het standpunt van degenen die vinden dat over een ontkennende verdachte kan en mag worden gerapporteerd. Uiteraard geldt dat alleen voor zover gedragsdeskundigen hun uitspraken kunnen onderbouwen.

Al met al kan worden geconcludeerd dat gedragsdeskundigen door de bank genomen zich meer gelegen zouden moeten laten liggen aan de professionele standaard die geldt voor psychiatrische resp. psychologisch onderzoek in strafzaken. Daarmee doel ik niet alleen op de tijd die gedragsdeskundigen investeren in hun onderzoek. Ik heb daarbij eveneens het oog op het invoeren van de hulp van een tolk en de te volgen onderzoeksstrategieën. Vooral wanneer specifiek forensische aspecten aan de orde zijn, blijkt gedragsdeskundig onderzoek in strafzaken vatbaar voor verbetering.

16.4 De verslaglegging

Wat valt er na de bevindingen over het gedragsdeskundig onderzoek te zeggen over de verslaglegging daarvan? Verslaglegging van gedragsdeskundig onderzoek in strafzaken kan het best aangeduid worden als “weerbarstige materie”. Gedragsdeskundigen moeten hun verslag schrijven in goed Nederlands, begrijpelijk, evenwichtig, suggestief taalgebruik vermijdend, etc. De meest complicerende factoren bij de rapportages, die een goede analyse van het onderzoeksverslag in de weg staan, betreffen evenwel het taalgebruik dat we daarin aantreffen. Zo bevatten die verslagen veelvuldig aanvullende en tegenstrijdige formuleringen; vaagheid in tal van opzichten zoals: weinig expliciet taalgebruik; gebrek aan stelligheid, precisering en onderbouwing; conditionele formuleringen; het houden van slagen om de arm; ongelukkige of ronduit onbegrijpelijke formuleringen en gebruik van jargon. Daarbij komt dat de verslagen sterk wisselen qua structuur, wat in ruimer verband de duidelijkheid bepaald niet bevordert.

Uit het juridisch deel van dit proefschrift komt onder meer naar voren dat in het rapport op inzichtelijke en consistente wijze moet worden uiteengezet op welke gronden de conclusie van het rapport steunt; de in de uiteenzetting genoemde gronden moeten op hun beurt aantoonbaar voldoende steun vinden in feiten, omstandigheden en bevindingen vermeld in het rapport; bedoelde gronden moeten de daaruit getrokken conclusie kunnen rechtvaardigen, etc. Vrijwel alle rapportages schieten te dien aanzien tekort op één maar geregeld op meer cruciale onderdelen, die ik hierna voor het voetlicht breng. Onderbouwing van conclusies en adviezen is evenwel niet het enige waarin de verslaglegging tekortkomingen toont.

Zo moeten gedragsdeskundigen bij de *diagnostiek* aangeven in hoeverre hetgeen zij eventueel aan stoornis gevonden hebben, te duiden valt als een gebrekkige ontwikkeling dan wel ziekelijke stoornis van de geestvermogens. Geregeld blijft beantwoording van die vraag om onduidelijke redenen achterwege. Wanneer gedragsdeskundigen die vraag wel beantwoorden dan valt op dat hetgeen de ene gedragsdeskundige een “gebrekkige ontwikkeling van de geestvermogens” noemt, de ander aanduidt als “ziekelijke stoornis van de geestvermogens”, en vice versa. Bij de nadere aanduiding van die gebrekkige ontwikkeling dan wel ziekelijke stoornis van de geestvermogens, moet de gedragsdeskundige in de diagnostische overwegingen onder meer aangeven wat de symptomen zijn, welke beperkingen die opleveren en wat de forensisch relevante factoren zijn. Die informatie is belangrijk om de beschrijving van de relatie tussen stoornis en tenlastegelegde inzichtelijk te maken. Soms ontbreekt dit onderdeel in het geheel. Wanneer een verslag wel diagnostische overwegingen bevat, wordt vaak informatie gemist die dat onderdeel moet bevatten. Zo ontbreken niet zelden de overwegingen die tot een diagnose leiden.

Van wezenlijk belang in een forensisch gedragsdeskundig rapport is de *beschrijving van de relatie tussen de stoornis en het tenlastegelegde*. Daarmee moet de gedragsdeskundige duidelijk maken op welke manier en in welke mate een stoornis een rol heeft gespeeld bij het plegen van het tenlastegelegde. Deze beschrijving dient aan de basis te liggen van andere adviezen, zoals die omtrent de mate van toerekeningsvatbaarheid, het recidivegevaar, het juridisch kader van de behandeling en het behandeladvies. Evenwel treffen we bij slechts één op de drie rapporten een duidelijke dan wel minder duidelijke beschrijving aan van een verband tussen een stoornis en het tenlastegelegde. Toch moeten gedragsdeskundigen op grond van die beschrijving een weging maken voor de betekenis van die beschrijving voor het advies omtrent de mate van toerekeningsvatbaarheid. Dat advies moet daar logisch uit voortvloeien. Maar hoe logisch zijn die adviezen?

Omdat de beschrijving van een relatie tussen stoornis en tenlastegelegde bij de meeste rapporten tekortschiet, kan het niet uitblijven dat dit consequenties heeft voor de adviezen omtrent de mate van *toerekeningsvatbaarheid*. Gedragsdeskundigen bestempelen ongeveer één op de vijf onderzochten als *volledig* toerekeningsvatbaar en 8% als *ontoerekeningsvatbaar*. De meeste verdachten beschouwen zij ergens tussen volledig toerekeningsvatbaar en ontoerekeningsvatbaar in. De logica bij die adviezen is nogal eens ver te zoeken. Zo komt het geregeld voor dat gedragsdeskundigen bij verdachten die zij toerekeningsvatbaar achten, aangeven dat een gebrekkige ontwikkeling dan wel ziekelijke stoornis van de geestvermogens van invloed is geweest bij het plegen van het tenlastegelegde.

Ook beschrijven zij bij verdachten die zij volledig ontoerekeningsvatbaar beschouwen vaak in het geheel geen relatie tussen een stoornis en het tenlastegelegde. Beiderlei betoog doet wonderlijk aan. Voorts valt op dat wanneer een verdachte tweemaal door verschillende gedragsdeskundigen wordt onderzocht, de uitkomst qua mate van toerekeningsvatbaarheid bij de verschillende onderzoeken soms behoorlijk kan verschillen.

Welke bevindingen zijn er vervolgens te melden over het voorspellen van *recidivegevaar*? Bij de analyse van die voorspelling lopen we voortdurend aan tegen de hiervoor aangegeven complicerende factoren. Gedragsdeskundigen gebruiken voor het voorspellen van recidive geen enkele keer de methode die wordt aangeduid als *state of the art*, dat wil zeggen de gestructureerd klinische methode. Bij de recidivevoorspelling moeten gedragsdeskundigen in ieder geval allerlei factoren betrekken. Zij mogen zich niet beperken tot het enkel melding maken van de kans op herhaling bij het voortbestaan van de stoornis(sen). Zij moeten daarnaast aangeven welke andere risicofactoren zich voordoen en welke beschermende factoren zij aanwezig achten. Zij dienen systematisch aan te geven hoe al die factoren bijdragen aan het recidiverisico. Wat dit onderdeel betreft valt het nodige te verbeteren. Zo zien we slechts bij ongeveer één op de vijf onderzoeken dat gedragsdeskundigen bij de voorspelling van recidive andere factoren betrekken dan de stoornis. De conclusie dat al die adviezen optimaal zijn is wat al te voorbarig. Zo ontbreekt vrijwel altijd informatie over het gewicht dat aan de diverse factoren moet worden toegekend. Zelden besteden gedragsdeskundigen aandacht aan factoren die het recidivegevaar beperken. Bij de meeste recidivevoorspellingen is de onderbouwing ver te zoeken.

Wat betekent het voorgaande voor het behandeladvies? Omdat de recidivevoorspelling veelal te wensen overlaat, ontbreekt vaak de logica van het behandeladvies. Dat advies moet gericht zijn op het voorkomen van recidive van delicten. Volgens gedragsdeskundigen zou ruim de helft van de behandeladviezen daarop gericht zijn, maar waarom dat zo zou zijn blijft veelal in het ongewisse; ook hier ontbreekt meestal de onderbouwing. Voorts zijn niet alle adviezen even bruikbaar en uitvoerbaar. Gedragsdeskundigen houden geregeld “één of meer slagen om de arm”. Vaak is niet duidelijk waarom gedragsdeskundigen een behandeling adviseren, welke behandeling zij op het oog hebben en wie die moet verrichten. Mogelijke verklaringen hiervoor zijn de vraagstelling in sommige arrondissementen. Ook dringt de vraag zich bij mij op in hoeverre elke gedragsdeskundige over voldoende kennis en ervaring beschikt om een (klinische) behandeling te kunnen adviseren. Zo vraag ik mij af in hoeverre een gedragsdeskundige die niet of nauwelijks (klinische) behandelervaring heeft, in staat is daarover te adviseren.

Wat betreft het juridisch kader voor een behandeling vergen de zogeheten strafrechtelijke maatregelen tot behandeling de nodige aandacht. Dat geldt mijns inziens niet alleen wanneer gedragsdeskundigen zo'n maatregel adviseren maar in sommige gevallen ook wanneer zij dat nalaten. Wat valt er nu over die adviezen te zeggen? Bij 7% van de onderzochten adviseren gedragsdeskundigen een last tot plaatsing in een psychiatrisch ziekenhuis en bij 20% een TBS. Zowel voor de last tot plaatsing in een psychiatrisch ziekenhuis als voor de TBS geldt dat de wet expliciet eist dat gedragsdeskundigen dat advies motiveren. Bovendien geldt voor het opleggen van die maatregelen de eis dat de onderzochte vanuit zijn stoornis gevaarlijk is. Omdat die juridische kaders verstrekkende gevolgen kunnen hebben, moeten gedragsdeskundigen aangeven waarom volgens hen niet met een minder ingrijpend kader kan worden volstaan of waarom eventueel een zwaardere setting niet aangewezen is. Dat gedragsdeskundigen daaraan aandacht besteden zien we zelden, bij wat voor juridisch kader dan ook. Frappant is dat gedragsdeskundigen bij iemand die ambulant multidisciplinair wordt onderzocht en die zij beiden ontoerekeningsvatbaar beschouwen, vrijwel altijd allebei een last tot plaatsing in een psychiatrisch ziekenhuis adviseren. Toch beschrijven zij bij meer dan de helft van die adviezen een andere relatie dan tussen een stoornis en het tenlastegelegde. Dat betekent dat het advies om de onderzochte ontoerekeningsvatbaar te beschouwen niet logisch voort kan vloeien uit die beschrijving. Dat roept de vraag op in hoeverre een last tot plaatsing in een psychiatrisch ziekenhuis in die gevallen juridisch mogelijk is. Zelden vermelden gedragsdeskundigen wat het gevaar is dat voortkomt uit de stoornis. Maar juist die informatie lijkt mij belangrijk voor het juridisch kader van een behandeling. Bij TBS-adviezen valt daarnaast op dat gedragsdeskundigen vaak aangeven dat zij dat advies baseren op de ernst van het tenlastegelegde. Niet iedereen wordt evenwel veroordeeld voor hetgeen hem tenlastegelegd wordt. Bovendien lijkt mij dat bij uitstek een oordeel dat aan de rechter toebehoort.

Uit het voorgaande kan ik niet anders concluderen dan dat gedragsdeskundige rapportages in strafzaken in meerdere of mindere mate te wensen overlaten. Zo is het dringend gewenst dat de verslaglegging verbetert op het vlak van taalgebruik en structuur. De tekortkomingen in de rapportages zijn mijns inziens voor een belangrijke deel terug te voeren op de wijze waarop het onderzoek wordt verricht. Zo laten gedragsdeskundigen geregeld na (een aantal) verplichte processtukken te raadplegen en te gebruiken. De gesprekken die gedragsdeskundigen met de verdachte voeren zijn hier en daar verre van optimaal. Dat geldt niet alleen qua onderwerpen maar ook wat betreft inhoud. Aan

andere onderzoeksmethoden dan de gesprekken met de onderzochte valt hier en daar ook nog wel iets te verbeteren. Een gevolg daarvan is dat veel rapporten qua onderbouwing op één maar vaak op meer onderdelen het nodige te wensen overlaten. Dat is niet verwonderlijk omdat een tekortkoming in het ene onderdeel vrijwel altijd doorwerkt in een volgend stuk. Zo is het naar mijn idee onmogelijk om een relatie te beschrijven tussen een stoornis en het tenlastegelegde wanneer niet of nauwelijks met de onderzochte over het tenlastegelegde is gesproken, of wanneer de diagnostiek te wensen overlaat. Wanneer de beschrijving van die relatie tekortschiet, kan daar nooit een logisch advies uit voortvloeien omtrent de mate van toerekeningsvatbaarheid. Het kan naar mijn mening niet uitblijven dat gebreken in de hiervoor genoemde aspecten hun tol eisen bij de recidivevoorspelling. Wanneer niet duidelijk is wat zich heeft afgespeeld ten tijde van het tenlastegelegde, en welke factoren toen een rol hebben gespeeld, lijkt mij dat voorspellingen dienaangaande voor de toekomst op drijfzand zijn gebouwd. Dit moet zich wel wreken bij het behandeladvies en het juridisch kader daarvan.

16.5 Het gebruik van de rapportage

Gedragsdeskundig onderzoek en rapportages in strafzaken blijken op een aantal punten zeker vatbaar voor verbetering, zo kunnen we concluderen uit het voorgaande. Maar, zo vragen wij ons af, welk gebruik maakt de rechter nu van die rapporten?

Uit ongeveer 80% van de rapporten treffen we letterlijke citaten dan wel parafrasen aan in het vonnis. Van zo'n 10% van de rapportages zien we in de uitspraak niets terug. De overige rapporten noemt de rechter alleen, of hij verwijst daar enkel naar. Voor het ene onderdeel toont de rechter meer belangstelling dan voor het andere. Zo zien we van de diagnostiek 58% terug in de uitspraak en van de beschrijving van de relatie tussen stoornis en tenlastegelegde 46%. Voor het voorspellen van recidivegevaar legt de rechter relatief weinig belangstelling aan de dag. Van die adviezen komen we 27% tegen in het vonnis. Van het juridisch kader van het advies is dat 36%. Zelden treffen we een kritische bespreking aan van het rapport in het vonnis. Daarvoor moeten gedragsdeskundigen het erg bont maken.

Een volgende vraag die zich opdringt is: in hoeverre *gebruikt* de rechter de gedragsdeskundige rapportages voor het onderbouwen van zijn beslissingen? De eerste kwestie waarover de rechter zich op de voet van artikel 350 Sv moet uitlaten, is in hoeverre hij het tenlastegelegde bewezen acht. Een veel gehoorde stelling van gedragsdeskundigen is dat hun rapport niet mag bijdragen aan het *bewijs* in strafzaken. Maar is dat wel zo? Zoals ik in het juridisch deel heb betoogd lijkt mij dit standpunt juridisch gezien onjuist, althans voor zover dat de conclusies van dat onderzoek betreft. Sporadisch gebruikt de rechter de conclusie van het gedragsdeskundig verslag om daarmee het bewijs van het tenlastegelegde te onderbouwen. Naar mijn idee is het alleszins gerechtvaardigd dat hij dat doet.

Wanneer de rechter het tenlastegelegde bewezen acht, moet hij vervolgens een beslissing nemen over de strafbaarheid van het feit. In geen enkele zaak blijkt dat hij daarvoor het verslag van de gedragsdeskundige gebruikt. Het lijkt mij ook niet waarschijnlijk dat gedragsdeskundige rapportages informatie bevatten over een antwoord op die vraag.

Anders is dat met de beslissing over de *strafbaarheid* van de verdachte. Een aspect daarvan is hetgeen ik in termen van de rechterlijke beslissing aanduid als toerekenbaarheid (en wat in termen van gedragsdeskundig onderzoek en rapportage door het leven gaat als toerekeningsvatbaarheid). Wanneer de rechter een verdachte ontoerekenbaar beschouwt, is zo iemand niet strafbaar. Juridisch gezien is alleen relevant óf de rechter iemand toerekenbaar acht of niet. De rechter hoeft in het vonnis geen expliciete uitspraak te doen over de mate waarin hij iemand toerekenbaar oordeelt. Toch treffen we in ongeveer vier op de vijf vonnissen daarover een expliciete uitspraak aan. Daaruit blijkt dat de rechter de helft van de verdachten verminderd dan wel enigszins verminderd toerekenbaar acht, 11% beschouwt hij volledig toerekenbaar, 8% ontoerekenbaar en 10% verminderd tot sterk verminderd dan wel sterk verminderd toerekenbaar. Die uitspraak komt altijd overeen met het advies van minstens één van de gedragsdeskundigen. Dat betekent niet dat de rechter daarmee altijd zijn beslissing omtrent de strafbaarheid van de verdachte *onderbouwt*. De rechter mag dat doen, maar hij is daartoe niet verplicht. Desalniettemin wordt voor het onderbouwen van de beslissing over de strafbaarheid van de verdachte, meer dan de helft van de adviezen over de toerekeningsvatbaarheid gebruikt. Dat oordeel kan nogal consequenties hebben. Dit geldt zowel wanneer de rechter iemand ontoerekenbaar dan wel toerekenbaar beschouwt. Voor beide beslissingen geldt dat de rechter adviezen volgt die, zoals hiervoor uiteengezet, de nodige vragen oproepen.

Een ander aspect van de strafbaarheid van de verdachte waarbij we het gebruik van gedragsdeskundige rapportages tegenkomen is psychische overmacht. De standpunten over de rol die gedragsdeskundige rapportages daarbij mogen spelen, zijn bepaald niet gelijkluidend. In sommige zaken

gebruiken procesdeelnemers argumenten om een beroep op psychische overmacht te onderbouwen of te weerleggen die meer te maken hebben met aspecten die een rol spelen bij de toerekenbaarheid dan bij psychische overmacht. Naar mijn idee is dat juridisch onjuist.

De laatste beslissing die de rechter moet nemen op grond van artikel 350 Sv, is die over de op te leggen sanctie. Voordat ik inga op het gebruik van de gedragsdeskundige rapportages bij het opleggen van een behandeling in een juridisch kader, bezie ik de straffen die de rechter oplegt bij degenen die gedragsdeskundig zijn onderzocht. Bij ongeveer een derde van de onderzochten betreft dat een geheel onvoorwaardelijke gevangenisstraf. Ongeveer de helft van de onderzochten wordt veroordeeld tot een deels voorwaardelijke, deels onvoorwaardelijke gevangenisstraf. Bij 14% van de onderzochten combineert de rechter een geheel voorwaardelijke gevangenisstraf met een taakstraf. Behalve bij degenen die de rechter ontoerekenbaar acht, legt hij naast één van de hiervoor genoemde straffen nog een behandeling op in een juridisch kader. Voor het onderbouwen van de opgelegde strafsoort en de hoogte daarvan, wordt ongeveer een derde van de uitgebrachte rapporten gebruikt.

Wat betreft het juridisch kader van de opgelegde behandeling valt op dat niet alleen alle adviezen van gedragsdeskundigen dat de onderzochte ontoerekeningsvatbaar te achten is door de rechter worden gevolgd, maar ook die van het juridisch kader voor behandeling van deze categorie verdachten. In acht van die zaken wordt een last tot plaatsing in een psychiatrisch ziekenhuis opgelegd, in één zaak een TBS met verpleging en in één zaak geen enkele behandeling. Overigens heeft in die laatste zaak alleen psychiatrisch onderzoek plaatsgevonden. Wel roepen dat onderzoek en die rapportage mij bij de nodige vragen op. Dat geldt ook voor de andere rapporten van degenen die de rechter ontoerekenbaar oordeelt. Die vragen betreffen niet alleen de diagnostiek; het advies omtrent de (on-)toerekeningsvatbaarheid; het recidivegevaar maar ook de aanbeveling omtrent het juridisch kader voor de behandeling. Zo ontbreekt bij deze adviezen vaak een onderbouwing.

Een advies dat de rechter daarentegen zelden volgt is dat van een TBS met voorwaarden. Mogelijk heeft dat ermee te maken dat vaak onduidelijk is waarom niet met een minder ingrijpend juridisch kader kan worden volstaan of waarom een TBS met verpleging niet aangewezen is. Daarnaast is vaak onduidelijk in hoeverre de uitgebrachte adviezen praktisch uitvoerbaar zijn. De rechter legt nooit een TBS met voorwaarden op wanneer gedragsdeskundigen dat niet adviseren. Een TBS met verpleging legt de rechter daarentegen juist vaker op dan dat gedragsdeskundigen adviseren. Wel doet zich hier de vraag voor in hoeverre al die rapporten voldoen aan de eis dat in ieder geval een psychiater het onderzoek heeft verricht. Zo is bij enkele van die onderzoeken die verricht zijn door een psychiater in opleiding, niet duidelijk welk aandeel de supervisor aan het onderzoek heeft geleverd. Ook aan deze rapporten schort doorgaans het een en ander. Vaak ontbreekt bij allerlei cruciale onderdelen van die adviezen de onderbouwing. Bij ongeveer tweederde van de zaken waarin de rechter een TBS met verpleging oplegt, adviseert minstens één van de gedragsdeskundigen het opleggen van die maatregel. Geregeld legt de rechter een TBS met verpleging op in zaken waarin minstens één van de gedragsdeskundigen een TBS met voorwaarden adviseert. Soms legt de rechter helemaal geen behandeling op en enkele keren volstaat hij met het opleggen van een behandeling in het kader van een bijzondere voorwaarde bij een voorwaardelijke straf. Vooral wanneer een TBS aan de orde is, kan bepaald niet gezegd worden dat de rechter die adviezen blindelings volgt.

In bijna de helft van de zaken waarin gedragsdeskundig onderzoek plaatsvindt, legt de rechter een behandeling op in het kader van een bijzondere voorwaarde bij een (deels) voorwaardelijke straf. Meestal betreft dat een ambulante behandeling. Daarmee wordt ongeveer 10% van de adviezen gevolgd. Meestal laat de rechter de beslissing over de behandeling die de verdachte op advies van de gedragsdeskundige moet ondergaan, over aan de reclassering. Hoewel deze werkwijze een aantal praktische voordelen kent, ligt de beslissing daarmee niet op de plaats waar die naar mijn idee behoort te liggen, namelijk bij de rechter. Zelden legt de rechter als bijzondere voorwaarde een klinische behandeling op. Hoewel dat in strijd is met de jurisprudentie, laat de rechter ook die beslissing in een enkel geval over aan de reclassering. Voor het onderbouwen van het juridisch kader van de opgelegde sanctie wordt ongeveer een kwart van de rapporten gebruikt. Dat komt overeen met het aantal rapporten dat nodig is voor het opleggen van een strafrechtelijke maatregel tot behandeling.

Tot slot van deze paragraaf kom ik nog even terug op de vraag die ik eerder heb gesteld. Leggen rechters inderdaad een groot vertrouwen in de rapportages aan de dag? Hoewel de rechter niet alle adviezen van gedragsdeskundigen overneemt, kunnen we al met al toch zeggen dat de rechter blijf geeft van groot vertrouwen in gedragsdeskundige rapportages. Dat wordt niet alleen duidelijk wanneer we de adviezen bezien die hij zonder meer overneemt, ook al roepen die geregeld vragen op. Vertrouwen brengt de rechter ook tot uitdrukking door in bijna de helft (47%) van de vonnissen aan te geven dat “de rechtbank één of meer conclusies van de deskundige overneemt en die tot de hare maakt”. Met die formulering zou de rechter volgens sommige juristen pretenderen de “wetenschappelijke” uitspraken van de deskundigen ten volle te overzien en te controleren. Zij achten het daarom

onjuist dat rechters die formulering gebruiken. De bevindingen van deze studie bevestigen dat rechters die formulering beter achterwege kunnen laten. Soms voegt de rechter daaraan toe dat hij dat doet mede gelet op de onderbouwing die daaraan ten grondslag ligt. De conclusie dat de rechter die toevoeging alleen gebruikt wanneer die onderbouwing uitblinkt in helderheid zou, zo wijst het onderhavige onderzoek uit, volkomen misplaatst zijn.

16.6 Diversiteit

Maakt het nog verschil in welk *arrondissement* iemand gedragsdeskundig wordt onderzocht? Tussen de arrondissementen blijken tal van verschillen te bestaan. Dit geldt zowel voor de inschakeling en benoeming van gedragsdeskundigen, als voor het onderzoek dat gedragsdeskundigen verrichten, de verslaglegging en het gebruik door de rechter in het vonnis. Laat ik proberen de zes arrondissementen enigszins te typeren.

Gedragsdeskundigen voor onderzoek en rapportage in *Breda* worden meestal ambtshalve benoemd door de officier van justitie. Hij hanteert een eigen vraagstelling. De officier van justitie kent het NIFP vergaande bevoegdheden toe bij het inschakelen van gedragsdeskundigen. Onduidelijk is waarop het NIFP die beslissingen baseert. Wat betreft het onderzoek van de gedragsdeskundigen komt het beeld naar voren dat gedragsdeskundigen in Breda daar in vergelijking tot andere arrondissementen niet al te veel in investeren. Dit geldt zowel qua aantal gesprekken, tijdsinvestering daarin en de gevolgde onderzoeksmethoden. In Breda krijgen relatief weinig onderzochten stoornissen toegerekend. Mogelijk komt dat omdat geregeld een stoornis zou ontbreken. Wellicht ook daardoor achten gedragsdeskundigen veel verdachten volledig toerekeningsvatbaar en treffen we hier naar verhouding weinig adviezen aan voor een juridisch kader voor behandeling. Relatief veel verdachten in Breda worden door de rechter *enigszins* verminderd toerekenbaar geoordeeld. In vergelijking tot andere arrondissementen zien we hier weinig dat de rechter “conclusies overneemt en tot de hare maakt”.

In *Arnhem* benoemt meestal de officier van justitie ambtshalve gedragsdeskundigen. Dat gebeurt op advies van een NIFP-psychiater, na onderzoek van de verdachte. Het onderzoek dat gedragsdeskundigen verrichten verschilt in weinig opzichten van het “gemiddelde” onderzoek in de overige arrondissementen. Gedragsdeskundigen stellen bij verdachten in Arnhem naar verhouding vaak een persoonlijkheidsstoornis vast. Alle rapporten worden door de rechter in het vonnis genoemd. Veel verdachten worden door de rechter verminderd toerekenbaar beschouwd. Vaak gebruikt de rechter de rapportages om zijn beslissing omtrent de toerekenbaarheid te onderbouwen, maar niet voor de strafsoort en strafmaat. Veelvuldig neemt hij “conclusies over en maakt die tot de hare”.

In *Amsterdam* worden gedragsdeskundigen door de rechter-commissaris benoemd. Daarvoor maakt hij relatief weinig gebruik van de diensten van het NIFP. Zo stelt hij zelf vast dat er een indicatie bestaat voor gedragsdeskundig onderzoek en welke onderzoeksmodaliteit dat moet zijn. Hij vraagt het NIFP advies over de te benoemen deskundige. Meestal adviseert het NIFP op basis van het dossier dus zonder onderzoek van de verdachte. In vergelijking tot andere arrondissementen geven meer gedragsdeskundigen dan ergens anders aan op sommige aspecten behoorlijk te investeren in het onderzoek. Dat betreft niet alleen de tijdsduur maar ook een aantal onderzoeksactiviteiten. Amsterdamse gedragsdeskundigen adviseren in vergelijking tot andere arrondissementen opvallend weinig een last tot plaatsing in een psychiatrisch ziekenhuis dan wel een TBS. In het vonnis wordt relatief weinig aandacht besteed aan de rapportages. Zo komen we daarin naar verhouding weinig verwijzingen tegen naar het rapport. Dat geldt eveneens voor letterlijke citaten uit het rapport en expliciete uitspraken over de mate van toerekenbaarheid.

Ook in *Den Bosch* worden gedragsdeskundigen altijd benoemd door de rechter-commissaris. Vaak gebeurt dat op vordering van de officier van justitie, na onderzoek van de verdachte door een NIFP-psychiater, die daarover schriftelijk adviseert. Zelden blijkt dat de NIFP-psychiater daarvoor het dossier bestudeert. Gedragsdeskundigen in Den Bosch leggen zelden rekenschap af van de tijdsbesteding aan het onderzoek. Wanneer zij dat wel doen maken zij melding van twee uur of meer. Zelden geven zij aan het uittreksel uit het justitieel documentatieregister te gebruiken. Qua intelligentietests maken psychologen vaak gewag van een verkorte GIT. Gedragsdeskundigen adviseren hier vaak een TBS, namelijk in ongeveer één op de vijf rapporten. Mogelijk heeft dit ermee te maken dat gedragsdeskundigen in Den Bosch relatief veel verdachten, namelijk één op de drie, sterk verminderd dan wel ontoerekeningsvatbaar beschouwen. Naar verhouding worden weinig rapportages gebruikt voor het motiveren van de beslissing omtrent de toerekenbaarheid, maar juist vaak voor het onderbouwen van de strafsoort en strafmaat.

In *Assen* is het gebruikelijk dat gedragsdeskundigen ambtshalve worden benoemd door de officier van justitie. Vrijwel altijd gebeurt dat na schriftelijk advies van een NIFP-psychiater, die geregeld

de verdachte voorafgaand daaraan onderzoekt. De officier van justitie gebruikt een eigen vraagstelling. In Assen geven gedragsdeskundigen vaak aan minder dan twee uur aan hun onderzoek te hebben besteed. Relatief vaak maken zij melding van het gebruik van processtukken. Daar staat tegenover dat vaak niet blijkt in hoeverre zij met de verdachte over alle tenlastegelegde feiten spreken. Het is in Assen zéér uitzonderlijk dat gedragsdeskundigen iemand sterk verminderd dan wel ontoerekeningsvatbaar achten. We zien in Assen naar verhouding veel TBS-adviezen. In Assen worden de rapportages relatief weinig gebruikt voor het onderbouwen van de strafsoort en strafmaat.

In Dordrecht worden gedragsdeskundigen altijd benoemd door de rechter-commissaris. Vaak gebeurt dat op vordering van de officier van justitie. Aan benoeming van een gedragsdeskundige gaat altijd een advies van een NIFP-psychiater vooraf. Meestal is dat gebaseerd op eigen onderzoek van de verdachte. In Dordrecht bemiddelt het NIFP nooit bij het inschakelen van gedragsdeskundigen. De rechter-commissaris gebruikt een eigen vraagstelling. Gedragsdeskundigen maken vaak melding van minder tijdsbesteding dan doorgaans nodig wordt geacht. Zij besteden relatief vaak aandacht aan de somatische voorgeschiedenis. Zelden blijken zij het verslag met de onderzochte te bespreken. In vergelijking tot andere arrondissementen adviseren gedragsdeskundigen in Dordrecht vaak een TBS of een last tot plaatsing in een psychiatrisch ziekenhuis. Het rapport wordt altijd genoemd in het vonnis. De rechter onderbouwt daarmee vaak het juridisch kader van zijn beslissing.

In hoeverre bestaan er verschillen tussen de *onderzoeksmodaliteiten* resp. *disciplines*? Bij ambulante *onderzoeksmodaliteiten* bestaan verschillen tussen disciplines qua aantal gesprekken en totale gespreksduur van het onderzoek. Psychiaters die ambulant monodisciplinair *onderzoek* verrichten maken het vaakst melding van slechts één onderzoekscontact. Qua tijdsduur blijken zij daar de minste tijd in te steken. Psychologen die monodisciplinair onderzoek verrichten investeren daar naar verhouding de meeste tijd in.

Wat betreft het onderzoek geven gedragsdeskundigen bij onderzoek in het Pieter Baan Centrum aanmerkelijk vaker aan allerlei onderzoeksmethoden te volgen dan welke gedragsdeskundige bij ambulant onderzoek dan ook. Dat geldt niet alleen voor het bespreken van diverse onderwerpen met de verdachte maar ook voor het raadplegen van referenten, etc.

In PBC-rapportages ontbreekt nooit een beschrijving van een relatie tussen een stoornis en het tenlastegelegde. Bij monodisciplinair psychiatrisch onderzoek zien we dat beduidend minder vaak. Wel treffen we zo'n beschrijving daar vaker aan dan bij monodisciplinair psychologisch onderzoek. Naarmate de te verwachte psychopathologie zwaarder wordt, zien we de onderzoeksmodaliteit overgaan van monodisciplinair psychologisch in monodisciplinair psychiatrisch en eindigen in multidisciplinair onderzoek. Opvallend is dat verdachten bij monodisciplinair psychologisch onderzoek meer toerekeningsvatbaar worden geacht dan bij enkelvoudig psychiatrisch onderzoek. Bij multidisciplinair onderzoek neemt de mate waarin gedragsdeskundigen iemand toerekeningsvatbaar beschouwen nog verder af. Zo houden psychologen bij monodisciplinair onderzoek 37% van de onderzochten voor volledig toerekeningsvatbaar. Bij multidisciplinair onderzoek is dat 9%. Bij multidisciplinair onderzoek komen we veel vaker een advies tegen voor een strafrechtelijke maatregel tot behandeling.

Verdachten die multidisciplinair zijn onderzocht, worden door de bank genomen minder toerekenbaar geoordeeld dan degenen die monodisciplinair zijn onderzocht. Zelden wordt iemand die monodisciplinair is onderzocht door de rechter ontoerekenbaar beschouwd. Wanneer dat het geval is, gebeurt dat op gedragsdeskundig advies. Degenen die multidisciplinair zijn onderzocht, worden vaker veroordeeld tot een geheel onvoorwaardelijke gevangenisstraf. Alleen degenen die multidisciplinair zijn onderzocht krijgen een strafrechtelijke maatregel tot behandeling opgelegd. Verrassend is dat niet, omdat dit een wettelijke voorwaarde is voor het opleggen van die sanctie. Uit rapportages van multidisciplinair onderzoek treffen we het vaakst letterlijke citaten of geparafraseerde gedeeltes aan in het vonnis. Van ongeveer één op de vijf ambulante rapportages treffen we geen enkele verwijzing of iets anders aan in het vonnis.

Maakt het nog verschil of een gedragsdeskundige zijn onderzoek verricht onder *supervisie*? Dat blijkt nauwelijks het geval te zijn. Bij onderzoek dat een gedragsdeskundige onder supervisie verricht vinden relatief vaker twee of meer gesprekken plaats met de onderzochte. Dat neemt niet weg dat gedragsdeskundigen ook in dat geval soms volstaan met één gesprek. Zij maken relatief vaak een samenvatting van het proces-verbaal van politie.

Is er tot slot nog iets op te merken over verschillen ten aanzien van het strafbaar feit dat iemand tenlastegelegd is? De verdediging heeft relatief vaak bemoeienis met de inschakeling van gedragsdeskundigen bij vermogensdelicten. Aan onderzoek van iemand die verdacht wordt van een zedenmisdrijf wordt in vergelijking tot andere delicten, vaak minder dan twee uur besteed. Deze verdachten worden

naar verhouding weinig volledig toerekeningsvatbaar beschouwd maar daarentegen vaak enigszins verminderd toerekeningsvatbaar. Bij onderzoek van verdachten van een levensdelict vindt verhoudingsgewijs vaak een overschrijding van de onderzoekstermijn plaats.